

O'ZBEK SHEVALARINING HUDUDIIY TASNIFI VA ULARNING ASOSIIY XUSUSIYATLARI

Obidova Nafosat Qaxramon qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti Sharq filalogiyasi 1-bosqich talabasi
nafosatobidova51@gmail.com Tel:+998950870817

Khamidova Nargiza Mirvaxidovna

*Ilmiy rahbar: O'zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti, Sharq filologiyasi fakulteti, Yapon
kafedrasi mudiri Khamidovanargiza1979@gmail.com Tel:+998997997916*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilidagi asosiy shevalar haqida umumiy ma'lumot beriladi. Shevalarning hududlarga qarab farqlanishi, talaffuz va so'z boyligidagi o'ziga xosliklar sodda va tushunarli tarzda yoritiladi. Mavzu o'zbek tilining ichki rang-barangligini ko'rsatish uchun ahamiyatli hisoblanadi.

KIRISH

O'zbek tili juda keng hududda tarqalgan til bo'lgani uchun unda turli shevalar mavjud. Bu shevalar xalqning yashash joyi, tarixi, boshqa xalqlar bilan aloqasi va sharoitiga qarab shakllangan. Shevalarni o'rganish orqali nafaqat tilning ichki tuzilishini, balki xalqning madaniy hayotini ham bilish mumkin. Shu sababli, o'zbek shevalarini tasniflash va ularning asosiy belgilarini ko'rsatish muhim hisoblanadi.

Asosiy matn

1. O'zbek shevalarining umumiy tasnifi:

O'zbek shevalari odatda uchta katta guruhga bo'linadi. Bu bo'linish asosan talaffuz va ba'zi grammatik farqlarga qarab ajratilgan.

I. Qarluq shevalari — Toshkent, Samarqand, Buxoro, Farg'ona vodiysi. Adabiy tilga eng yaqin bo'lgan guruh.

II. Qipchoq shevalari — Xorazm va shimoliy hududlar. Talaffuzida qipchoqcha ta'sir kuchli.

III. O'g'uz shevalari — Surxondaryo va ayrim janubiy qishloqlar. Turkman tiliga yaqin xususiyatlar bo'ladi.

2. Qarluq shevalarining asosiy belgilari:

Bu shevalar odatda adabiy tilga juda yaqin bo'ladi, shuning uchun tushunish qiyin emas.

Talaffuzdagi belgilari "g" va "q" aniq aytiladi: bog', qalam. Unlilar (a, e, o) o'zgarmaydi: bolalar, qizlar.

So'z boyligi asosan adabiy tilga mos. Ba'zi joylarda tojik tilidan kirgan so'zlar uchraydi: piyola, kurta.

Grammatikasida fe'llar adabiy tilga mos: keladi, boradi. Inkorda "yo'q" keng ishlatiladi: u bormaydi yo'q.

3. Qipchoq shevalari xususiyatlari:

Qipchoq shevalari ko'proq Xorazm hududida tarqalgan bo'lib, talaffuzi sezilarli farq qiladi.

Talaffuzdagi farqlari "j" o'rniga "y" yoki "z" aytiladi: jo'ja → yo'ya, jiya → yizda.

Unlilar cho'zilib aytiladi: a:, o: kabi.

Leksik belgilarida ayrim so'zlar boshqacha bo'ladi: ayaq (oyoq), kune (kun).

Grammatikasida kelasi zamon boshqacha shakllanadi: boraman o'rniga bargayman.

-moq qo'shimchasi ko'pincha -maq: bormaq, kelmaq.

4. O'g'uz shevalari :

Bu shevalar o'zbek tilida kamroq uchraydi, ammo juda qiziqarli til qatlamiga ega.

Talaffuz belgisida "y" tovushi tushib qoladi: yag' → ag' (yog' → og'). "g" cho'zma tovush tarzida eshitiladi.

Leksik xususiyatlari turkmancha so'zlar ko'p uchraydi: go'z (ko'z), yerine (o'rniga).

Grammatikasida egalik qo'shimchalari boshqacha: kitobim emas, kitabim tarzida.

Ko'plik -lar qo'shilmay ham ishlatilishi mumkin.

5. Shevalarni o'rganishning ahamiyati:

O'zbek shevalarini o'rganish bir qancha sabablar bilan muhim;

- Har bir hududning tarixiy taraqqiyotini bilishga yordam beradi.
- Adabiy til qanday shakllanganini tushunish osonlashadi.
- Hududlar orasidagi lingvistik farqlar aniq bo'ladi.
- Shevalar madaniyat, xalq og'zaki ijodi va turmush tarzining aksidir.

Xulosa

O'zbek tili tarkibidagi shevalar juda rang-barang va o'ziga xos qatlamdir. Har bir hududning talaffuzi, so'z boyligi va grammatik farqlari o'zbek tilining tabiiy boyligini ko'rsatadi. Shevalarni o'rganish nafaqat ilmiy izlanishlar uchun, balki milliy madaniyatni chuqurroq tushunish uchun ham katta ahamiyatga ega.

REFERENCES:

1. Rahmatullayev, Sh. (2006). O'zbek dialektologiyasining nazariy masalalari.
2. Mirzayev, M. (1999). O'zbek shevalari va ularning tasnifi.
3. Sodiqov, A. (2014). O'zbek tili fonetikasi va dialektologiyasi.
4. Kholmatov, T. (2018). Turkiy tillarda lahja va shevalarning shakllanishi.
5. Johanson, L. (2002). Turkic Languages.
6. Egamberdiyeva, M. O'zbek shevalari va ularning o'ziga xos xususiyatlari .5-bet.